

De Wonsstelling
Wanhoopslinie voor Kornwerderzand

De WONS- STELLING

---

*Wanhoopslinie
voor Kornwerderzand*

Noordboek

Deze uitgave is tot stand gekomen in samenwerking met de stichting
Kazemattenmuseum Kornwerderzand.

Eerste druk 2010
Tweede druk 2012
Derde druk 2022

© 2022 Jacob Topper | uitgeverij Noordboek

Fotografie: Voor zover niet vermeld, archief Kazemattenmuseum
Kaarten: www.garage-bno.nl, Kampen
Grafisch ontwerp: Mark van Houten, Boksum

ISBN 978 90 5615 934 4
NUR 689

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand,
of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, postbus 234,
8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl
www.kazemattenmuseum.nl

“De enige kans om deze oorlog te winnen is dat de Duitsers zich doodlachen om onze onvoorstelbare amateuristische chaos”.

*Sergeant-majoor Bauke de Jong,
commandant 2^e sectie, 2^e compagnie, 1^e bataljon van het 33^e Regiment Infanterie*

Inhoudsopgave

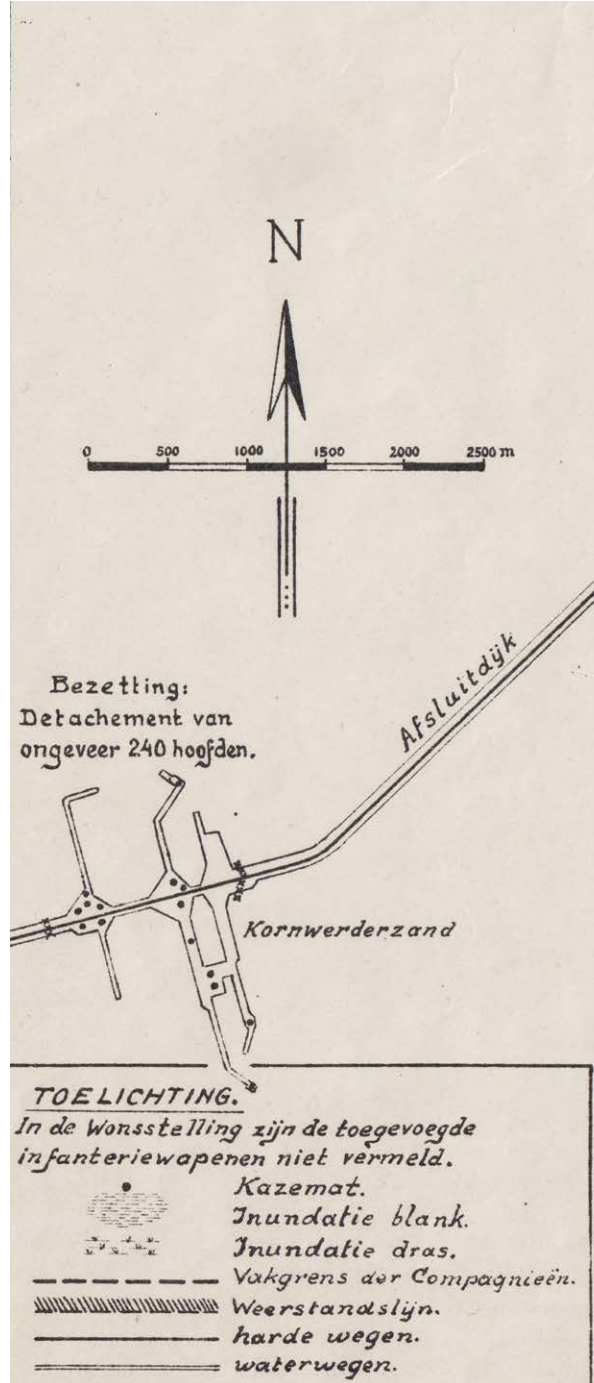
	<i>bladz.</i>
Indruk verdedigingswerken Kornwerderzand	8
Indruk verdedigingswerken Wonsstelling	9
Ten geleide	10
1. Taak en ligging van de Wonsstelling	12
2. Mobilisatie en de daaruit voortvloeiende bezetting van de Wonsstelling	18
Algemeen	
Gevolgen voor de Wonsstelling	
Toegevoegde versterkingen uit de Stelling Den Helder	
Toegevoegde versterkingen uit de grenstroepen T.B.F.	
Eenheden en locaties	
Samenvatting sterkte in de loop van 11 mei	
3. Bouw, inrichting en beschikbare middelen	34
Legering van de troepen	
Inundaties	
Veldversterkingen	
Zoeklichten	
Pantserafweergeschut, kanonnen 6-Veld en overige vuursteun	
Verbindingen	
Geneeskundige verzorging	
Voorvallen tijdens de mobilisatie	
4. Het chronologisch verloop van de strijd	70
Militaire gebeurtenissen voorafgaande aan de 10 ^e mei	
De gebeurtenissen op 10 mei	
Korte beschrijving Duitse aanval	
Militaire aspecten	
De gebeurtenissen op 11 mei: situatie Duitse troepen	
Ontwikkelingen in de Wonsstelling op 11 mei	
De gebeurtenissen op 12 mei	
Verloop van de strijd in vak Zurich	
Verloop van de strijd in vak Wons	
Verloop van de strijd in vak Makkum	
Ontwikkelingen op 13 mei	
Gebeurtenissen op 14 en 15 mei	

	<i>bladz.</i>
5. Na de val van de Wonsstelling	155
De afvoer van Nederlandse krijgsgevangenen	
Verliezen aan Duitse zijde	
Getuigenverslagen over de afvoer van gesneuvelde Duitse militairen	
Lijst van alle in Friesland gesneuvelde of aan hun verwondingen overleden Duitse militairen	
Verliezen Luftwaffe	
Wat gebeurde er na de capitulatie met de gesneuvelde Nederlandse militairen	
6. Nabeschuwing en epiloog	177
Bijlage 1: Lijst van Nederlandse gevallen	181
Bijlage 2: Verleende dapperheidsonderscheidingen	182
Bijlage 3: Sterkte Nederlandse troepen in de Wonsstelling op 11 mei 1940 om 17.00 Uur	185
Bijlage 4: Organisatie Kavalleriedivision 1	187
Bijlage 5: Lijst van afkortingen en begrippen	190
Bijlage 6: Noten	191

Kornwerderzand

Degelijke betonnen kazematten

Wonsstelling

Kwetsbare aarden kazematten

Ten geleide

Als vrijwilliger van het Kazemattenmuseum Kornwerderzand ben ik al een aantal jaren bezig met het verzamelen van de namen van hen die in de meidagen van 1940 gediend hebben in de Wonsstelling en op Kornwerderzand. Bezoekers van het museum willen vaak weten waar hun vader, grootvader of andere verwanten destijds dienden. Meestal is er door de betrokkenen nadien niets of nauwelijks iets over verteld. Op de site www.kazemattenmuseum.nl onder de link geschiedenis is de namenlijst te vinden van alle tot nu toe bekende militairen, die in de Wonsstelling gediend hebben.

Tijdens mijn zoektochten, onder meer in het archief van het Kazemattenmuseum, stuitte ik iedere keer weer in de verslagen van oudstrijders van de Wonsstelling op nagenoeg dezelfde klachten. Ontoereikende uitrusting, slechte opstellingen en weinig erkenning voor hetgeen daar gebeurd is.

Het laatste is mijns inziens niet terecht. In alle tot nu toe verschenen publicaties, die mij bekend zijn over de gevechten op de Afsluitdijk, wordt de strijd in de Wonsstelling wat terloops behandeld. Meestal omdat de stelling eigenlijk binnen een dag al gevallen was. Mij is gebleken dat er veel meer over te vertellen valt. Daarom besloot ik om specifiek over de Wonsstelling al deze verslagen, brieven en aantekeningen te bundelen en in boekvorm uit te geven.

Dit boek is grotendeels gebaseerd op gevechtsverslagen, soms enkele weken, soms maanden en ook wel jaren na dato door de betrokkenen op schrift gesteld. Enkele personen, onder wie een veteraan, heb ik nog persoonlijk kunnen interviewen. Bij mijn onderzoek vond ik in een particuliere nalatenschap veel tot dusver onbekende documenten met interessante gegevens, die een antwoord geven op een aantal onopgeloste vragen.

De teksten in de verslagen heb ik omwille van de authenticiteit letterlijk weergegeven. Dit is ook het geval met de teksten van de foto's uit de albums van kapitein Van der Linden.

In nagenoeg alle stukken worden de belangrijkste gebeurtenissen nagenoeg identiek beschreven, maar ieder vertelt het vanuit zijn eigen ervaring. Evenwel kon niet alle door mij gezochte informatie nog worden achterhaald, vooral omdat men op 14 mei 1940 veel archieven nog vlak voor de capitulatie heeft vernietigd.

Ik hoop echter met dit boek een zo volledig mogelijk, samenvattend overzicht te hebben samengesteld over de Wonsstelling gedurende de periode vanaf de mobilisatie tot en met de capitulatie. Daarbij ben ik mij er terdege van bewust dat er lezers zullen zijn die bepaalde door mij beschreven gebeurtenissen op een andere manier hebben ervaren.

Tijdens het schrijven van dit boek ben ik buitengewoon getroffen door de spontane en enthousiaste medewerking die ik overal ontving. Vaak heb ik moeten horen: "Wat een goed idee om eindelijk het hele verhaal van de Wonsstelling in boekvorm uit te geven".

Zonder het bereidwillig ter beschikking stellen door instanties en particulieren van documenten en fotomateriaal, had ik dit boek op deze manier niet kunnen schrijven. Mijn dank gaat in het bijzonder uit naar:

Het Nederlands Instituut voor Militaire Historie in Den Haag en het Verzetsmuseum Friesland in Leeuwarden, die mij inzage gaven in alle archiefstukken met betrekking tot de Wonsstelling;

De heer A. Eekma, die voor mij nog vele details over het Duitse optreden wist op te sporen;

De Stichting Oud Makkum, voor het ter beschikking stellen van fotomateriaal en het meehelpen om de juiste locaties van genomen foto's te bepalen;

De gemeente Wonseradeel, die mij inzage verleende in de persoonlijke aantekeningen van wijlen burgemeester J. Weerstra;

De heer H. Visser in Wouterswoude, die mij voorzag van de nodige gegevens omtrent de bouw van de kazematten en het in kaart brengen van het betonplan;

Mevrouw T. de Boer in Joure, die mij als oud-inwoonster van Wons behulpzaam was bij zoeken naar de juiste lokaties in Wons en mij hielp archiefstukken en foto's van wijlen haar vader, de heer B. de Boer, te vinden;

De vier leerlingen, E. Stapersma, J. van der Meer, N. Stokman, C. Hofman, van het Marne-college in Bolsward, die vele uren hebben besteed aan het doorzoeken van de digitale archieven van de lokale media uit die periode;

In het bijzonder de familie Van der Linden uit Parijs. Na een maandenlange speurtocht kwam ik achter hun adres. De heer Van der Linden is de zoon van kapitein Van der Linden, compagniescommandant in Wons. Deze had al direct na afloop van de strijd zijn ondergeschikten benaderd om verslag te doen van hun belevenissen, waardoor hij een grote hoeveelheid documentatie had verzameld. Van zijn zoon begreep ik dat het zijn bedoeling was om zelf een boek te schrijven over de Wonsstelling, maar dat dat er nooit van is gekomen. Zij schonken enthousiast het hele archief van wijlen hun vader aan het museum, waarbij tevens de beide filmrollen zaten die gedurende begin juni 1940 in Wons en omgeving werden opgenomen.

Verder werd ik naar aanleiding van diverse berichten in de media spontaan benaderd door nabestaanden die nog over foto's en documenten beschikten. Zij stelden deze welwillend ter beschikking, dan wel gaven mij inzage daarin.

Als laatste wil ik mijn dank uitspreken aan het bestuur en de vrijwilligers van het Kazemattenmuseum Kornwerderzand, die mij gedurende de gehele periode gesteund en terzijde gestaan hebben.

Jacob Topper, Leeuwarden mei 2022

1

Taak en ligging van de Wonsstelling

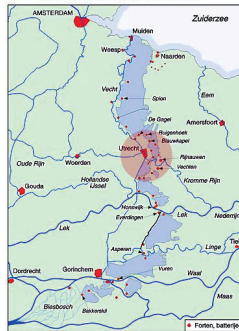
Naar aanleiding van de Frans-Duitse oorlog in 1870 was de Hollandse Waterlinie aangepast en kwam de hoofdverdedigingslijn van Nederland te liggen tussen de Zuiderzeekust bij Naarden, via de oostzijde van Utrecht richting Gorkum en vervolgens westwaarts naar de Noordzeekust. In dit plan was de IJssel de eerste verdedigingslijn tegen een aanvaller uit het oosten. De noordzijde werd afgesloten door de Stelling Amsterdam, een ring van verdedigingswerken rondom de hoofdstad. Het peil van de inundatie van deze Hollandse Waterlinie kon worden beïnvloed door de sluizen in de Vecht bij Muiden.

Al in de 17e eeuw werd door ir. Stevin gesproken over de afsluiting van de Zuiderzee. Technisch gezien was dit pas mogelijk in de 20ste eeuw. Zo'n afsluiting had de volgende voordelen:

- kortere verbinding tussen Noord-Holland en Friesland;
- een 300 kilometer kortere zeekering, waardoor de onderhoudskosten aanzienlijk zouden dalen;
- een mogelijkheid tot het inpolderen van grote delen van de voormalige Zuiderzee;
- het opvangen van de overloop van de grote steden;
- het voor agrarisch gebruik geschikt maken van de ingepolderde gebieden, en
- het ontstaan van een groot zoetwaterbekken.

Een nadeel was, dat veel plaatsen, die traditioneel afhankelijk waren van de zeevisserij, hun inkomstenbron zouden verliezen.

In de 19^e eeuw was er diverse keren sprake geweest van grote overstromingen rond de Zuiderzee. Tegen het einde van de 19^e eeuw kwam er ook nog een ernstige crisis in de landbouw, die volgens deskundigen alleen maar opgelost kon worden door landaanwinning (inpoldering) van de Zuiderzee. Het Ministerie van Defensie heeft evenwel de aanleg van de Afsluitdijk jarenlang tegen gehouden op grond van de volgende redenen: via het onverdedigde noorden van het land kon een aanvaller over zo'n Afsluitdijk de noordflank van de vesting Holland (Stelling Amsterdam) binnenvallen; de kwetsbaarheid over land van de marinehaven Den Helder zou enorm toenemen en met het vermeesteren van de spuisluizencomplexen in de Afsluitdijk kon een vijand de waterstand in het IJsselmeer controleren, wat wel eens nadelig zou kunnen uitpakken voor het inundatiepeil van de Hollandse Waterlinie.

Nieuwe Hollandse waterlinie

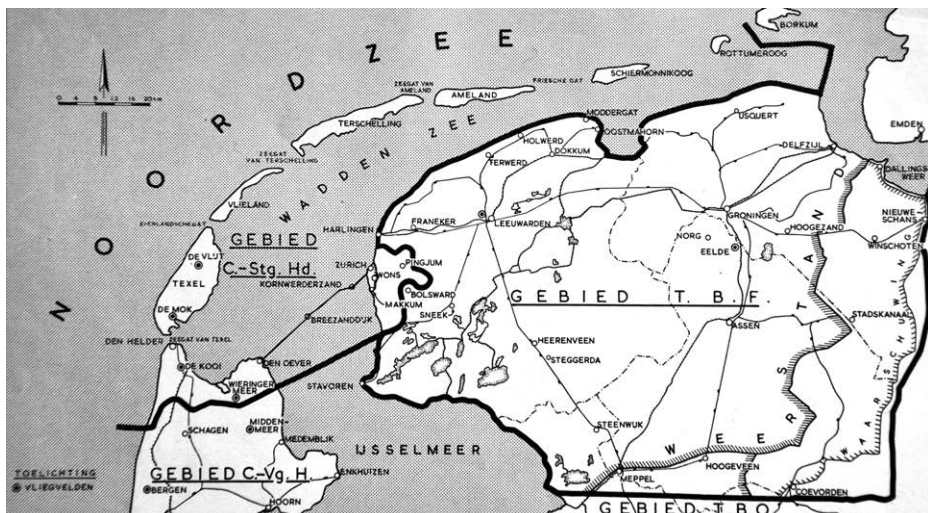

Stelling Amsterdam, tevens noordflank van vesting Holland

Ernstige overstromingen in 1916 ten noorden van Amsterdam en Kampen, waarbij veel slachtoffers vielen en ook veel schade ontstond, bespoedigde de besluitvorming tot aanleg van de Afsluitdijk. Ook het Ministerie van Defensie gaf zijn verzet op, maar wist wel te bedingen dat op de sluiscomplexen bij Den Oever en Kornwerderzand verdedigingswerken werden aangelegd op kosten van het Zuiderzeefonds. Ook wilde men aanvankelijk lichte verdedigingswerken bij de werkhavens op Breezanddijk, terwijl de naast de autoweg aan te leggen spoorlijn voorzien zou worden van wisselemplacements, van waaruit spoorweggeschut de verdedigingswerken zou kunnen ondersteunen. In latere beschouwingen werden de verdedigingswerken op Breezanddijk niet meer noodzakelijk geacht en werd de aanleg van de spoorlijn naar achteren verschoven.

De aanneming van de Zuiderzeewet in 1918 zorgde daarom voor een drastische verandering in het Nederlandse verdedigingsconcept. Na de afsluiting van de Zuiderzee was de toestand voor de Stelling Den Helder en de Vesting Holland gewijzigd. De toegang te water naar de Vesting Holland via de zeegaten was afgesloten, maar met de aanleg van de Afsluitdijk was er een toegang over land gemaakt naar Noord-Holland. Deze zou een mogelijke aanval de gelegenheid bieden om de Stelling Den Helder via land uit oostelijke richting en de noordflank van Vesting Holland, lopende noordelijk van Amsterdam, over land vanuit noordelijke richting te benaderen.

De Afsluitdijk werd bij Kornwerderzand en bij Den Oever van permanente verdedigingswerken voorzien. Het verdedigen van de dijk en het opnemen van troepen uit de noordelijke provincies, die zich bij een aanval over de Afsluitdijk zouden moeten terugtrekken, werd nu opgedragen aan de Commandant van de Stelling Den Helder. Om de toegang tot de Afsluitdijk open te houden, zodat deze via verschillende wegen vanuit Friesland bereikt kon worden, besloot men om een verdedigingslinie kort voor de Afsluitdijk aan te leggen: de Wonsstelling.

Overzicht van de gebieden van verantwoordelijkheid van de Territoriaal Bevelhebber Friesland en de Commandant Stelling Den Helder

Het gedeelte van Friesland, gelegen onmiddellijk ten oosten van de Kop van de Afsluitdijk, bestond ter plaatse uit volkomen vlakke weilanden, doorsneden door talrijke sloten met een hoge grondwaterstand. Behalve de dorpjes Zurich, Wons, Makkum en

Topografische kaart uit 1941 van het gebied van de Wonsstelling

waar aan de oostzijde opstellingen werden gepland. De linie werd militair gezien in drie vakken verdeeld, hierna te noemen vak Zurich, vak Wons en vak Makkum, waarbij de vakgrenzen oost-west liepen zuidelijk van Gooijum en zuidelijk van Wons. Het wegvak Afsluitdijk – Harkezijl van Rijksweg 43 werd op 19 februari 1938 geopend. Het betonnen wegdek was zes meter breed en aan weerszijden was nog een klinkerstrook van 50 cm. Naast de weg liep een vrijliggend fietspad. In het wegvak waren een drietal kunstwerken aangebracht, van west naar oost het viaduct bij de Kop Afsluitdijk, de betonbrug over de Gooijumervaart bij Haaijum en de betonbrug over

Cornwerd trof men er wat verspreide boerderijen aan. Enkele kilometers oostelijk van de Kop Afsluitdijk loopt vanaf Zurich aan de Waddenzeedijk een ononderbroken waterloop (de Gooijumervaart en de Melkvaart) naar Makkum aan de IJsselmeerdijk. Deze waterloop kende een klein aantal oversteekplaatsen (bruggen) en vormde een natuurlijke hindernis. De hinderniswaarde kon worden vergroot door oostelijk daarvan gelegen terreinden onder water te zetten.

Besloten werd om een verdedigingslinie in te richten, lopende vanaf de Waddenzeedijk te Zurich, westelijk van de Gooijumervaart naar de betonbrug in Rijksweg 43 bij Haaijum. Hier gaat de Gooijumervaart over in de Melkvaart. De linie bleef westelijk van de Melkvaart tot aan de IJsselmeerdijk bij Makkum met uitzondering van het dorpje Wons,

Vakindeling Wonsstelling